

Оксана І. Тулай

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ У СТИМУЛЮВАННІ СТАЛОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «фінансовий потенціал». На цій основі охарактеризовано сутність та особливості формування фінансового потенціалу держави. Показано вплив останнього на забезпечення сталого людського розвитку.

Ключові слова: фінансовий потенціал; фінансові відносини; фінансові ресурси; сталий людський розвиток; людський потенціал.

Літ. 23.

Оксана И. Тулай

ФИНАНСОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ГОСУДАРСТВА В СТИМУЛИРОВАНИИ УСТОЙЧИВОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы основные подходы к определению понятия «финансовый потенциал». На этой основе охарактеризованы сущность и особенности формирования финансового потенциала государства. Показано влияние последнего на обеспечение устойчивого человеческого развития.

Ключевые слова: финансовый потенциал; финансовые отношения; финансовые ресурсы; устойчивое человеческое развитие; человеческий потенциал.

Oksana I. Tulai¹

STATE FINANCIAL POTENTIAL IN STIMULATING SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT

The article analyses the key approaches to the "financial potential" concept. The nature and the peculiarities of state financial potential formation are characterized. The influence of the latter on ensuring the sustainable human development has been revealed.

Keywords: financial potential; financial relations; financial resources; sustainable human development; human potential.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток країни зумовлює формування певного рівня людського потенціалу. Сьогодні стратегічними пріоритетами державної політики стають соціальна (усталеність соціального стану громадян), економічна (стабільне виробництво та забезпечення відповідними товарами і послугами незалежно від ринкових трансформацій) та екологічна (тривале використання природних, як правило, відновлюваних, ресурсів) стійкість. Тобто, сучасною домінантою розвитку людського потенціалу є сталість, що передбачає, насамперед, забезпечення позитивної динаміки рівня та якості життя населення, екологічної безпеки.

Оскільки у даний період часу цивілізаційні процеси характеризуються критичними параметрами, у світовому співтоваристві актуалізується проблема переходу до принципів сталого людського розвитку. Сутність останнього полягає в тому, що усі люди є рівноправними щодо можливостей розвитку в даний момент та в майбутньому. У Доповіді про людський розвиток ПРООН у 1994 р. було визначено сталий людський розвиток як такий, що сприяє не

¹ Ternopil National Economic University, Ukraine.

лише економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів; що відновлює навколишнє середовище, а не знищує його; підвищує рівень відповідальності людей, а не перетворює їх на бездушних виконавців [23, 15]. Разом з цим, вирішення завдань сталого людського розвитку безпосередньо залежить від фінансового потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із формуванням фінансового потенціалу на мікро-, мезо- та макрорівнях, присвятили свої публікації А. Буряченко [1], І. Вахович [18], А. Вдовиченко [2], О. Веретенникова [3], В. Височина [4], В. Глущенко [13], М. Гончаренко [5], Т. Гургула [6], Т. Кізима [7], М. Козоріз [19], М. Крупка [20], О. Ладюк [9], О. Портна [10-12], Ю. Сердюк-Копчекчі [14], Р. Толпежніков [15], В. Турчак [16], О. Хістева [21] та ін. Вони розглядають сутність та особливості формування фінансового потенціалу, його функції та складові. Водночас виняткової актуальності сьогодні набуває дослідження фінансового потенціалу держави як основної детермінанти сталого людського розвитку.

Відповідно до аналізу останніх досліджень теоретичного осмислення потребують особливості та чинники формування фінансового потенціалу держави в контексті збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування ролі фінансового потенціалу держави у стимулюванні сталого людського розвитку.

Основні результати дослідження. Ефективність функціонування фінансових відносин у державі визначається здатністю формування її фінансового потенціалу. Загалом, залежно від локалізації в економічній літературі виділяють фінансовий потенціал держави (макрорівень), фінансовий потенціал регіонів (мезорівень), фінансовий потенціал суб'єктів господарювання та фінансовий потенціал населення (мікрорівень).

Фінансовий потенціал населення як частина фінансового потенціалу держави є резервом інвестиційних ресурсів для розвитку економіки та збільшення доходів бюджетів різного рівня. Населення акумулює та використовує грошові кошти, які поступають з різних джерел. Формування грошових ресурсів населення відбувається від трудової діяльності (заробітна плата та дохід від підприємницької діяльності), поточних соціальних трансфертів, власності. Грошові кошти використовуються на споживання та заощадження. Таким чином відбувається процес взаємодії населення з виробничою та фінансовою сферами. Результати економічної та виробничої діяльності населення впливають на добробут як окремої людини, так і всієї держави, а розширене споживання та інвестиційний характер заощаджень формують вектор сталого людського розвитку.

У сучасних економічних дослідженнях, присвячених фінансовим відносинам на індивідуальному рівні, часто використовується поняття «домогосподарство». Водночас, оскільки населення є сукупністю домогосподарств, погоджуємося, що буде логічним вважати висловлювання «фінансовий потенціал населення» та «фінансовий потенціал домогосподарств» ідентичними [2, 38]. При цьому фінансовий потенціал населення А. Вдовиченко розуміє як суму невикористаних та наявних фінансових ресурсів [2, 77]. Всебічно дослідивши особливості фінансів домогосподарств, Т. Кізима пропонує розуміти

його фінансовий потенціал як сукупність наявних і тимчасово не задіяних фінансових ресурсів, які характеризують фінансові можливості домогосподарства, тобто здатність здійснювати у повному обсязі всі необхідні витрати та формувати заощадження [7, 6–7].

Таким чином, населення не тільки стимулює зростання виробництва через механізм сукупного попиту, але й задовольняє попит на фінансово-інвестиційні ресурси, необхідні для інноваційного розвитку регіону, за рахунок власних заощаджень. Можна також сказати, що фінансовий потенціал населення формується за рахунок грошових коштів, які суб'єкти господарювання витрачають на оплату праці працівників. Витрачаючи ці кошти, населення задовольняє свій попит на необхідні товари та послуги, а суб'єкти господарювання отримують доходи.

Підтвердженням важливості розгляду фінансового потенціалу на рівні суб'єктів господарювання є численні роботи вітчизняних науковців. Так, Ю. Сердюк-Копчекчі, розглядаючи фінансовий потенціал промислових підприємств, розуміє під цим поняттям сукупність фінансових ресурсів, які беруть участь у промислово-господарській діяльності та характеризуються можливістю їх залучення для фінансування як майбутньої діяльності промислових підприємств, так і стратегічних напрямків розвитку [14, 5].

Р. Толпежніков [15, 278], В. Турчак та С. Чижинська [16, 49], вивчаючи фінансовий потенціал підприємства, розглядають його як сукупність власних і залучених фінансових ресурсів підприємства та можливості системи щодо їх ефективного управління для забезпечення операційної та інвестиційної діяльності та досягнення загальносистемних цілей. Акцентуючи увагу на управлінському аспекті в межах даного поняття, науковці, на наш погляд, надають особливого значення людському чиннику в системі фінансових відносин, які виникають на підприємствах.

Водночас найбільше нам імпонує сутнісний підхід до розуміння фінансового потенціалу суб'єкта господарювання О. Веретенникової та А. Бондаренко, які вважають його максимально можливою сукупністю наявних і прихованих можливостей фінансового розвитку підприємства, формування і використання яких побудоване на процесі зміни вартості грошових фондів, що опосередковує використання кожного з інших елементів сукупного потенціалу з урахуванням відповідних фінансових обмежень за наявності певних видів ресурсів [3, 352].

Разом з тим зазначимо, що сутнісний аспект фінансового потенціалу більшість науковців розглядає через призму ресурсного підходу. У цьому контексті В. Глушенко зазначає, що з позиції ресурсного підходу взаємозв'язок фінансового і виробничо-економічного потенціалу обґрунтовується фінансовими ресурсами, які трансформуються у всі інші види ресурсів. Тому саме фінансовий потенціал є основою всіх інших видів потенціалу. Він характеризує минуле, теперішнє і майбутнє сукупністю показників, які повинні як кількісно (ресурси), так і якісно (результат) визначити розвиток суб'єкта господарювання. Саме тому вчений вважає фінансовий потенціал сукупністю ресурсів та результату діяльності, що забезпечують розвиток суб'єкта на найближчу та довгострокову перспективи [13, 17]. На підтримку цієї думки переконливою

є позиція С. Філіппової та К. Ковтуненко, які стверджують, що фінансові ресурси через фінансовий потенціал підприємства виступають основою формування його інтелектуального потенціалу, який відкриває нові можливості для генерування фінансових ресурсів, а отже, збільшує фінансовий потенціал суб'єкта господарювання [17, 228–230]. Принагідно відмітимо, що у процесі формування інтелектуального потенціалу основну роль відіграють люди. У розвинутих країнах інтелектуальний потенціал суб'єкта господарювання має вирішальне значення у виробництві товарів та послуг.

А характерною рисою нової економіки є те, що знання перетворюються на могутню продуктивну силу. Освіта розглядається як форма інвестицій у людський потенціал, від якого залежить якість та успішність виробництва.

Вищевикладене дає підстави розглядати фінансовий потенціал у двох площинах: економічній (як економічну категорію) та соціальній (як соціальну категорію). Як економічна категорія фінансовий потенціал залежить від наявності та потенційних можливостей фінансових ресурсів, а як соціальна – від людського потенціалу – ресурсу, що складається з низки важливих для людства складових, у першу чергу, здоров'я, вміння і здатності засвоювати і створювати нові знання та технології, наявності свободи економічного вибору, що за певних можливостей й обставин може перетворюватися на творчу роботу, спрямовану на розвиток суспільства і отримання корисного соціально-економічного результату [8, 59].

Сьогодні для України надзвичайно важливим є питання ролі кожного регіону у фінансовому просторі держави. У регіональному аспекті палітра економічного розвитку України є нерівномірною. Зростання диференціації ефективності функціонування регіонів, реформування міжбюджетних відносин у державі зумовили необхідність зміни підходів до фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів на засадах стійкості та безпеки [19, 126]. Тому виняткової актуальності набуває питання фінансової конвергенції з позиції сталого розвитку регіонів, під якою розуміють регулятивно-стимулюючий процес зближення рівнів їх фінансового забезпечення соціального, економічного та екологічного розвитку, що гарантуватиме цілісність держави та рівність фінансових умов проживання у всіх її регіонах. Відповідно до зазначеного, метою фінансової конвергенції сталого розвитку регіонів країни є забезпечення їх рівними фінансовими можливостями сталого розвитку та гарантування населенню країни доступу до однакового рівня державних послуг. Серед завдань, які вирішує фінансова конвергенція, чільне місце займає фінансове стимулювання сталого розвитку регіонів країни [18, 66–67].

Таким чином, фінансовий потенціал регіону доцільно розглядати як важливий показник його соціального, економічного та екологічного розвитку, що має використовуватися при прогнозуванні, плануванні та реалізації регіональних аспектів фінансової політики держави [9, 265]. Фінансовий потенціал регіонів формується суб'єктами економіки і населенням, що розташовані та проживають на його території. Крім цього, фінансовий потенціал регіону може формуватись за рахунок залучення зовнішніх джерел, включаючи трансферти з державного бюджету, інвестиційні надходження з інших регіонів, іноземні інвестиції тощо [19, 42].

На думку А. Буряченка, фінансовий потенціал регіону – це спроможність акумулювати фінансові ресурси за допомогою використання наявних дохідних джерел та формування сприятливого інвестиційного клімату завдяки застосуванню відповідних фінансових інструментів з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку відповідної території [1, 20]. У цьому визначенні є раціональне зерно, оскільки залучення інвестицій в економіку регіону сприятиме позитивній динаміці рівня та якості життя його населення.

Водночас Т. Гургула відмічає, що фінансовий потенціал регіону є сумою фінансових ресурсів, яка може бути створена суб'єктами економіки і населення, що розташовані та проживають на його території і використовуються для забезпечення їх соціально-економічного розвитку [6, 187]. Продовжуючи цю думку, О. Хістева та Т. Єгоркіна акцентують увагу на тому, що вищезазначене забезпечить фінансову стабільність і виконання стратегічно важливих для регіону завдань [21, 7–8].

У процесі дослідження фінансового потенціалу регіону М. Гончаренко застосував системний підхід, в результаті чого підкреслює, що фінансовий потенціал відображає можливість отримання доходів різними економічними суб'єктами на конкретній території за умови мобілізації і використання фінансових ресурсів у необхідній кількості в певний період часу [5, 169]. У цьому контексті зауважимо, що державні територіальні органи та органи місцевого самоврядування повинні створювати максимально сприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності, що функціонують у межах відповідної території.

Лаконічно та влучно, на наш погляд, А. Височина пропонує визначати фінансовий потенціал регіону як діалектичну єдність між фактично акумульованими та потенційними фінансовими ресурсами, а також можливостями відповідної території щодо їх ефективного використання з метою забезпечення сталого розвитку регіону [4, 93].

Отже, фінансовий потенціал є основною складовою потенціалу населення, суб'єктів господарювання та регіонів. Разом з тим, основний акцент у контексті нашого дослідження ми робимо на вивченні фінансового потенціалу держави – однієї з ключових базових характеристик економіки. Від його обсягу та ефективності залежать напрями та результативність національної фінансової стратегії – важливого інструмента реалізації довгострокових національних інтересів країни, забезпечення її незалежності і безпеки [22]. Окрім цього, фінансовий потенціал держави виступає важливим чинником стимулювання сталого людського розвитку.

Для того, щоб краще зрозуміти особливості функціонування фінансового потенціалу держави, варто звернутися до праць О. Портної, яка є одним із небагатьох сучасних дослідників цієї проблематики та вважає, що сутнісною основою функціонування сукупного фінансового потенціалу країни є капітал в усіх його формах, використання якого забезпечує зростання вартості, доходу, досягнення соціально-економічних ефектів, а ресурси, запаси, засоби та результати діяльності опосередковують створення та рух капіталу, виступаючи матеріальною основою фінансового потенціалу [12, 132]. Як бачимо, значна увага тут приділяється вартісному аспекту, що видається доволі логічним.

Також О. Портна підкреслює, що формування та функціонування сукупного фінансового потенціалу країни передбачає мобілізацію, перерозподіл та реалізацію певної сукупності фінансових ресурсів, а отже, визначає фінансові засоби та спрямовує фінансові потоки на забезпечення захищеності загальнонаціональних інтересів та фінансово-економічної безпеки України [10, 292].

У структуру нашого дослідження вписується також думка О. Портної щодо розгляду сукупного фінансового потенціалу країни з позиції системного підходу: «Функціонування сукупного фінансового потенціалу країни як системи охоплює та пронизує всю національну фінансово-економічну систему та певним чином організовує відносини та зв'язки між усіма його елементами, починаючи від домогосподарств, суб'єктів економіки і закінчуючи державою. Науковець обґрунтовує наявність у досліджуваній категорії усіх властивостей, притаманних системам: цілісності, домінування цілого над складовими, полісистемності, ієрархічності [11, 296–297].

Позаяк фінансовий потенціал держави перебуває в інфраструктурній взаємодії з фінансовим потенціалом регіонів, суб'єктів господарювання та населення, ми розглядаємо кожний ієрархічний елемент детально. Водночас, задля адекватної концептуалізації сутності фінансового потенціалу держави необхідно зауважити, що складність цієї дефініції пов'язана із неможливістю розглядати країну як територію, а фінансовий потенціал її економіки – як арифметичну суму фінансових потенціалів регіонів. Особливість полягає в тому, що, з одного боку, фінансовий потенціал є джерелом забезпечення належного функціонування держави та її соціально-економічного розвитку, а з іншого – результатом попередньої фінансової діяльності. У цьому контексті простежується взаємозв'язок між фінансовими ресурсами і фінансовим потенціалом, при якому перші виступають складовою частиною потенціалу і, фактично, основою його утворення [20, 16–17].

Однак через відсутність усталеного підходу до визначення сутності фінансового потенціалу, у вітчизняній економічній літературі можна зустріти ототожнення понять «фінансовий потенціал» та «фінансові ресурси». Ми підтримуємо та поділяємо позицію науковців, які стверджують про неприпустимість такого ототожнення. Водночас не заперечуємо, що сутність фінансового потенціалу держави розкривається через поняття «фінансові ресурси». Однак формування та використання фінансового потенціалу залежить не лише від фінансових ресурсів, але й від їх здатності брати участь у розвитку процесу відтворення та у задоволенні економічних, соціальних та екологічних інтересів громадян. У цьому контексті слушною є теза А. Вдовиченка про те, що фінансовий потенціал, включаючи фінансові ресурси, відрізняється від них (у сторону збільшення) на величину ресурсів, не задіяні у процесах економічного відтворення, але мають таку можливість [2, 40]. На наше переконання зазначену можливість можна реалізувати виключно шляхом активного використання людського потенціалу. Адже саме людина є безпосереднім учасником усіх процесів, які відбуваються на рівні домогосподарства, суб'єктів господарювання, регіону чи держави. У свою чергу, фінансовий потенціал стимулює розвиток інфраструктури у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, екологічної безпеки тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Фінансовий потенціал держави можна розглядати як двосторонній процес. З одного боку, імплементація моделі сталого людського розвитку сприятиме досягненню синергетичного ефекту у процесі формування фінансового потенціалу держави, а з другого — останній виступає стимулюючим чинником ефективного відтворення людського потенціалу.

На наш погляд, фінансовий потенціал держави є сукупністю наявних і потенційних фінансових ресурсів та людських властивостей, що мобілізуються й спрямовуються на забезпечення сталого людського розвитку. При цьому головними об'єктами фінансового потенціалу виступають економіка, соціальна сфера, охорона навколишнього природного середовища.

З точки зору пріоритетності завдань, які сьогодні стоять перед державою, фінансовий потенціал умовно можна поділити на два типи: 1) фінансовий потенціал вирішення поточних задач; 2) фінансовий потенціал сталого людського розвитку. У сучасних умовах політичної, економічної та соціальної нестабільності, коли необхідно знаходити ефективні шляхи виходу з кризових ситуацій, на передній план висувається проблема вивчення фінансового потенціалу сталого людського розвитку та його складових, що потребує подальшого дослідження та детального обґрунтування.

1. *Буряченко А.Є.* Фінансовий потенціал регіонального розвитку: Монографія. — К.: КНЕУ, 2013. — 342 с.

2. *Вдовиченко А.М.* Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України: Монографія. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. — 225 с.

3. *Веретенникова О.В., Бондаренко А.В.* Сутнісні ознаки економічної категорії «фінансовий потенціал» // Торгівля і ринок України: Збірник наук. праць. — Вип. 32. — ДонНУЕТ, 2011. — С. 347–356.

4. *Височина А.В.* Дослідження сутності поняття «фінансовий потенціал регіону» у контексті трансформації національної економіки // Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании-2012». — Вип 4, Т. 28. — Одеса, 2012. — С. 91–93.

5. *Гончаренко М.В.* Еволюція сутності фінансового потенціалу розвитку територій // Теорія та практика державного управління. — 2013. — Вип. 3. — С. 163–171.

6. *Гургула Т.В.* Управління регіональними фінансами в умовах стабілізації економіки // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2013. — Вип. 2. — С. 179–183.

7. *Кізіма Т.О.* Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: Автореф. дис... докт. екон. наук: спец. 08.00.08 — Гроші, фінанси і кредит / Терноп. нац. екон. ун-т. — Т., 2011. — 36 с.

8. *Козарезенко Л.В.* Державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення // Економіка розвитку. — 2014. — №1. — С. 55–63.

9. *Ладюк О., Петровська Л., Волевач Л.* Аналіз фінансового потенціалу Рівненської області // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8, Ч. 1. — С. 265–267.

10. *Портна О.В.* Сукупний фінансовий потенціал країни як основа досягнення фінансово-економічної безпеки України // Розвиток фінансового потенціалу суб'єктів господарювання як основа досягнення фінансово-економічної безпеки: Кол. монографія / За ред. В.В. Глушенка. — Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — С. 290–301.

11. *Портна О.В.* Сукупний фінансовий потенціал країни: системний підхід // Бізнес Інформ. — 2013. — №9. — С. 293–298.

12. *Портна О.В.* Теоретичні підходи до визначення сукупного фінансового потенціалу країни // Проблеми економіки. — 2013. — №3. — С. 128–133.

13. Розвиток фінансового потенціалу суб'єктів господарювання як основа досягнення фінансово-економічної безпеки: Кол. монографія / За ред. В. В. Глушенка. — Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. — 384 с.

14. *Сердюк-Копчекі Ю.В.* Механізм управління фінансовим потенціалом промислових підприємств: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с.
15. *Толлежніков Р.О.* Сутність та методика оцінювання фінансового потенціалу підприємства // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 2, Т. 1. – С. 277–282.
16. *Турчак В.В., Чижинська С.Д.* Методика оцінки фінансового потенціалу підприємства в сучасних умовах господарювання // Молодий вчений. – 2014. – №8. – С. 49–52.
17. *Філіппова С.В., Ковтуненко К.В.* Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – Серія: Проблеми економіки та управління. – 2013. – №754. – С. 227–232.
18. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіонів України: міжбюджетні відносини та інноваційні інструменти стимулювання: Монографія / І.М. Вахович, В.Ю. Дорош, Л.І. Ішук, М.І. Купира, І.В. Олександренко; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк: Волиньполіграф, 2014. – 331 с.
19. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: Монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За наук. ред. д.е.н., проф. М.А. Козоріз. – Львів, 2012. – 307 с.
20. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: Монографія / М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак, М.І. Кульчицький. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 404 с.
21. Хістева О.В., Єгоркіна Т.О. Фінансовий потенціал як основа фінансової самодостатності економічної системи // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т. 9, №1. – С. 5–13.
22. *Школьник І.О., Дехтяр Н.А., Крайніков І.М.* Розвиток фінансової політики України та напрямки підвищення її ефективності // Звіт про науково-дослідну роботу за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів». – 2010 // dspace.uabs.edu.ua.
23. Human Development Report 1994. United Nations Development Programme. N.Y.: Oxford University Press. 226 p.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2014.